

Socialmedicinska aspekter på betydelsen av bisyssla hos skogsarbetare

Bo Mikaelsson

I en tid med ökande arbetslöshet är det av intresse att studera vilka faktorer som kan bidra till utslagning från arbetsmarknaden. En faktor som är intressant i detta sammanhang är om individen förutom sitt ordinarie arbete också har en bisyssla. Detta har analyserats i en undersökning av skogsarbetare som här presenteras av med dr Bo Mikaelsson som uppehåller tjänst som klinisk lärare vid socialmedicinska institutionen, Linköpings universitet.

Bakgrund

Inom industrin förekommer "job-shift" och "job-rotation" som inslag i en strävan att minska en ensidig och/eller fysiskt tung belastning i arbetet och därmed förhindra en för tidig utstötning från förvärvslivet.

Inom skogsbruket användes del- och helmekaniserad avverkning, vilket delvis har samma syfte (bla L Bostrand, 1979). En sorts job-rotation har även praktiserats i Sverige under lång tid, nämligen (säsongbundet) skogsarbete alternerat med en bisyssla av något slag, eller att skogsarbete varit en bisyssla till annan huvudsyssla. Den dominerande tendensen i utvecklingen inom skogsbruket de sista 25 åren har dock varit den omvända, nämligen en ökande heltids- och helårsanställning som ett led i den fortlöpande struktumvandlingen med mekanisering och koncentration (SOU 1962: 1).

Under 1960-talet minskade sysselsättningen i skogsbruket i Sverige med nära hälften och fortsatte

att minska under 1970-talet, om än i något långsammare takt (Statistisk Årsbok, 1966–78).

Bland socialmedicinska riskfaktorer för framtida utslagning från arbetsmarknaden kan rämnas hög registrerad sjuklighet, hög arbetslöshet, tecken på alkoholproblem och hög socialvårdskonsumtion i jämförelse med en population som fortsätter i sitt arbete (Mikaelsson, 1977). De studerade parametrarna efter anställningens upphörande indikerar en närmast galopperande utveckling mot än mer ökad registrerad sjuklighet, ökade alkoholproblem och ökad frekvens skilsmässor, en högre socialvårdskonsumtion, men även att förvärvsfrekvensen ökar kraftigt bland hustrurna i de fortlevande äktenskapen.

Frågeställningar

Är ovannämnda riskfaktorer för framtida utslagning lika framträdande bland skogsarbetare med bisyssla som utan?

Är "bisyslande" skogsarbetare hälsomässigt och socialt bättre ställda än "icke-bisyslande" om de förlorar sin huvudsyssla?

Material och metodik

I en retrospektiv studie analyserades anställda skogsarbetares socialmedicinska situation under en

.....
Socialmedicinska riskfaktorer för framtida utslagning från arbetsmarknaden är registrerad sjuklighet, hög arbetslöshet, tecken på alkoholproblem och hög socialvårdskonsumtion.
.....

3-årsperiod före och efter att deras skogsanställning upphörde (Mikaelsson, 1977). Studien omfattade de tre största skogsföretagen i Västerbottens län (Svenska Cellulosa AB, Domänverket och Mo och Domsjö AB), tillsammans svarande för 2/3 av länets totala skogsavverkning (Janz, 1971) med 65 % av länets samtliga skogsarbetare (Länsarbetsnämnden, 1975). Studien var en totalundersökning bland dem som slutade sin anställning under en 5-årsperiod och som utfört genomsnittligt 150 arbetsdagar per år de sista 3 åren av anställningen.

Undersökningsgruppen uppgick till 687 personer, samtliga män. Enkät utsändes och 572 (91 %) enkäter besvarades. Av undersökningspopulationen avled 59 personer fram till enkättillfället. Bisyssla med ekonomiskt utbyte hade 120 personer (21 %) enligt följande fördelning:

	Antal personer
Eget jordbruk	87
Flottningsarbete	11
Försäljningsverksamhet	7
Konstnärligt arbete	1
Övriga bisysslor	12
Okänd	2

Medelåldern i gruppen med bisyssla vid anställningens upphörande var 52,2 år och i gruppen utan bisyssla 48,3 år. Åldersfördelningen framgår av *tabell 1*.

Tabell 1. Åldersfördelning bland avgångna skogsarbetare med och utan bisyssla. Procentuell fördelning.

Ålder (år)	Bisyssla	Utan bisyssla	Kvot (Bisyssla/utan bisyssla)
–34	8,3	21,2	0,4
35–44	15,8	16,3	1,0
45–54	25,0	19,9	1,3
55–67	50,8	42,6	1,2
Summa	99,9	100	
Antal personer	120	448	
Medelålder år $\pm$ sd	52,2 $\pm$ 10,3	48,3 $\pm$ 13,6	

Antalet anställningsår före anställningens upphörande varierar med åldern och överensstämmer i samma åldersgrupper i jämförelsegruppen (utan bisyssla).

Mindre än var 10:e skogsarbetare (9,5 %) i åldern upp till 34 år hade en bisyssla, medan i de högre åldersgrupperna var 4:e–5:e hade bisyssla (20,7–25,2 %). Förekomsten av bisyssla var ungefär lika bland de tre studerade företagen (19,6–21,9 %).

Fördelningen på typer av bostadskommun skilde sig på så sätt att skogsarbetare med bisyssla var oftare bosatta i kustkommun.

Medelantalet arbetsdagar per år under de tre sista åren av skogsanställningen var bland gruppen med bisyssla 203 arbetsdagar, och i gruppen utan bisyssla 218.

Man finner således, att skogsarbetare med bisyssla företrädesvis är medelålders – äldre personer, som bor i den tätare befolkade delen av länet, där både ett aktivt jord- och skogsbruk bedrivs och utbudet av varierande sysselsättning är större än i andra delar av länet.

Resultat

Civilstånd

En större andel är gifta bland män med bisyssla än utan bisyssla (83 resp 68 %) och i motsvarande mån en mindre andel är ogifta vid anställningens upphörande (13 % resp 27 %). Situationen är i stort oförändrad 3 år senare. Frekvensen fränskilda är lägre vid båda mättidpunkterna än i jämförelsegruppen.

Avgångsorsaker

Överensstämmelsen betr avgångsorsak enligt egen bedömning och arbetsgivarens bedömning är mycket dålig. Några säkra slutsatser kan därför ej dras avseende dessa resultat.

Arbetslöshetskassa

Frekvensen av tillhörighet till erkänd arbetslöshetskassa (A-kassa) är cirka 70 % i de tre yngre åldersgrupperna, och 15 % i den äldsta åldersgruppen och motsvarar ungefär värdena i jämförelsegruppen. Andelen av medlemmarna i den erkända arbetslöshetskassan, vilka minst någon gång var arbetslösa, var lägre både under 3-årsperioden före och 3-års-

Tabell 2. Andelen (%) av A-kassemedlemmar som minst någon gång varit arbetslösa under 3-årsperioden före och efter anställningens upphörande.

	Bisyssla n = 51	Ej bisyssla n = 208	Kvot
Före anst upphörande	9,8	15,4	0,6
Efter anst upphörande	23,5	34,6	0,7

perioden efter anställningens upphörande än i jämförelsegruppen (tabell 2).

Kontakt med arbetsförmedlingen

Andelen personer som besökte arbetsförmedlingen för att få ett nytt arbete före anställningens upphörande var 28 % resp 31 % och efter att anställningens upphört 58 % resp 53 % för personer med och utan bisyssla. Likaså föreligger ingen skillnad mellan grupperna betr andelen personer som på arbetsförmedlingen fått arbetsplatsförslag (c:a 90 %), och andelen med positiv respons på detta arbetsplatsförslag (c:a 85 %).

Arbetsvårdande åtgärder

Däremot är skillnaden stor betr arbetsvårdande åtgärder. Framför allt märkbart är att gruppen med bisyssla efter anställningens upphörande blivit föremål för arbetsvårdande åtgärder i betydligt större omfattning än jämförelsegruppen (tabell 3).

Tabell 3. Andel personer (%) som blivit föremål för arbetsvårdande åtgärder.

	Bisyssla n = 120	Ej bisyssla n = 448	Kvot
Före anst upphörande	4,2	4,5	0,9
Efter anst upphörande	13,3	8,7	1,5

Socialhjälp

Gruppen med bisyssla har i betydligt mindre frekvens fått socialhjälp, både innan anställningen upphörde och efteråt (tabell 4).

Informell arbetssökning

Försöken att skaffa ett nytt arbete – förutom kontakt med arbetsförmedlingen – i samband med att

Tabell 4. Andel personer (%) som fått socialhjälp.

	Bisyssla n = 120	Ej bisyssla n = 448	Kvot
Före anst upphörande	0	4,0	—
Efter anst upphörande	3,3	8,0	0,4

Tabell 5. Andel personer (%) som försökt ordna nytt arbete utanför arbetsförmedlingen (informell arbetssökning).

	Bisyssla n = 120	Ej bisyssla n = 448	Kvot
Inget försök	55,0	56,8	1,0
Försök hos annan arbetsgivare, skogsbolag	37,0	34,0	1,1
Annan åtgärd	8,0	9,1	0,9

skogsanställningen upphört visar ett ungefär likartat utfall i gruppen med bisyssla som i gruppen utan bisyssla (tabell 5).

Sysselsättningsutveckling

Sysselsättningsutvecklingen under 3-årsperioden efter att anställningen upphört uppvisar i stort samma resultat, i synnerhet i sysselsättningsgrupper 1–3, som vanligen utgöres av de yngre åldrarna (tabell 6). Grupp 1 har den gynnsammaste sysselsättningsutvecklingen, grupp 6 den ogynnsammaste utvecklingen. Grupp 3 och 4 har en varierande sysselsättningsgrad de första två åren; tre år efter att anställningen upphört hade grupp 3 fått arbete, medan grupp 4 var arbetslös eller pensionerad. Den mest iögonfallande avvikelser från jämförelsegruppens resultat är att endast var 9:e person definitivt lämnade arbetsmarknaden i samband med att skogsanställningen upphörde, istället för var 4:e person (grupp 6).

Hustruns förvärvsarbete

Andelen män vars hustru har förvärvsarbete undergår en stor förändring (tabell 7). Vid anställningens upphörande är förvärvsfrekvensen hos hustrurna lägre än i jämförelsegruppen, för att 3 år efter att makens anställning upphört, vara något högre. Förvärvsfrekvensen bland hustrurna ökar cirka 2,5

Tabell 6. Sysselsättningsutveckling efter att anställningen upphört. Procentuell fördelning.

Sysselsättningsgrupp*	Bisyslla n = 120	Ej bisyslla n = 448	Kvot
1	22,5	30,1	0,7
2	34,2	26,3	1,3
3	11,7	11,6	1,0
4	15,8	6,3	2,5
5	4,2	1,3	3,2
6	11,7	24,3	0,5

* Förklaring av begreppet sysselsättningsgrupp framgår av nedanstående schema.

Sysselsättningsgrupp	Mättidpunkt			
	Vid anställn upphörande	Ett år senare	Två år senare	Tre år senare
1	+	+	+	+
2	-	+	+	+
3	±	±	±	+
4	±	±	±	-
5	+	-	-	-
6	-	-	-	-

+ = I arbetskraften
- = Ej i arbetskraften

Tabell 7. Andel män (%) vars hustru har förvärvsarbete.

	Bisyslla n = 120	Ej bisyslla n = 448	Kvot
Före anst upphörande	12,0	16,8	0,7
3 år efteråt	30,5	27,4	1,1
Ökning (kvot)	2,5	1,6	

gångar i gruppen med bisyslla jämfört med 1,6 i gruppen utan.

Fylleriförseelser

Frekvensen av dömda fylleriförseelser under en genomsnittlig observationstid av 17 år före anställningens upphörande är något högre än i jämförelsegruppen (tabell 8). Under en i genomsnitt 6 år lång observationstid efter anställningens upphörande är frekvensen däremot på samma nivå. Ökningen av dömda fylleriförseelser är mindre än i jämförelsegruppen, 1,7 gånger resp 2,3.

Tabell 8. Av dömda fylleriförseelser per 1 000 personer/år.

	Bisyslla n = 120	Ej bisyslla n = 448	Kvot
Före anst upphörande	50,0	35,7	1,4
Efter anst upphörande	83,0	82,5	1,0
Ökning (kvot)	1,7	2,3	

Bostadsort

Andelen personer som har samma bostadsort 3 år efter anställningens upphörande är något högre än i jämförelsegruppen, 82 % resp 72 %.

Inkomst

En bisyslla höjer inkomsten, återspeglad av sjukpenning, i åldrarna över 35 år vid anställningens upphörande. Endast i den yngsta åldersgruppen (upp till 34 års ålder) är inkomstutvecklingen på en lägre nivå än i jämförelsegruppen.

Sjukskrivning

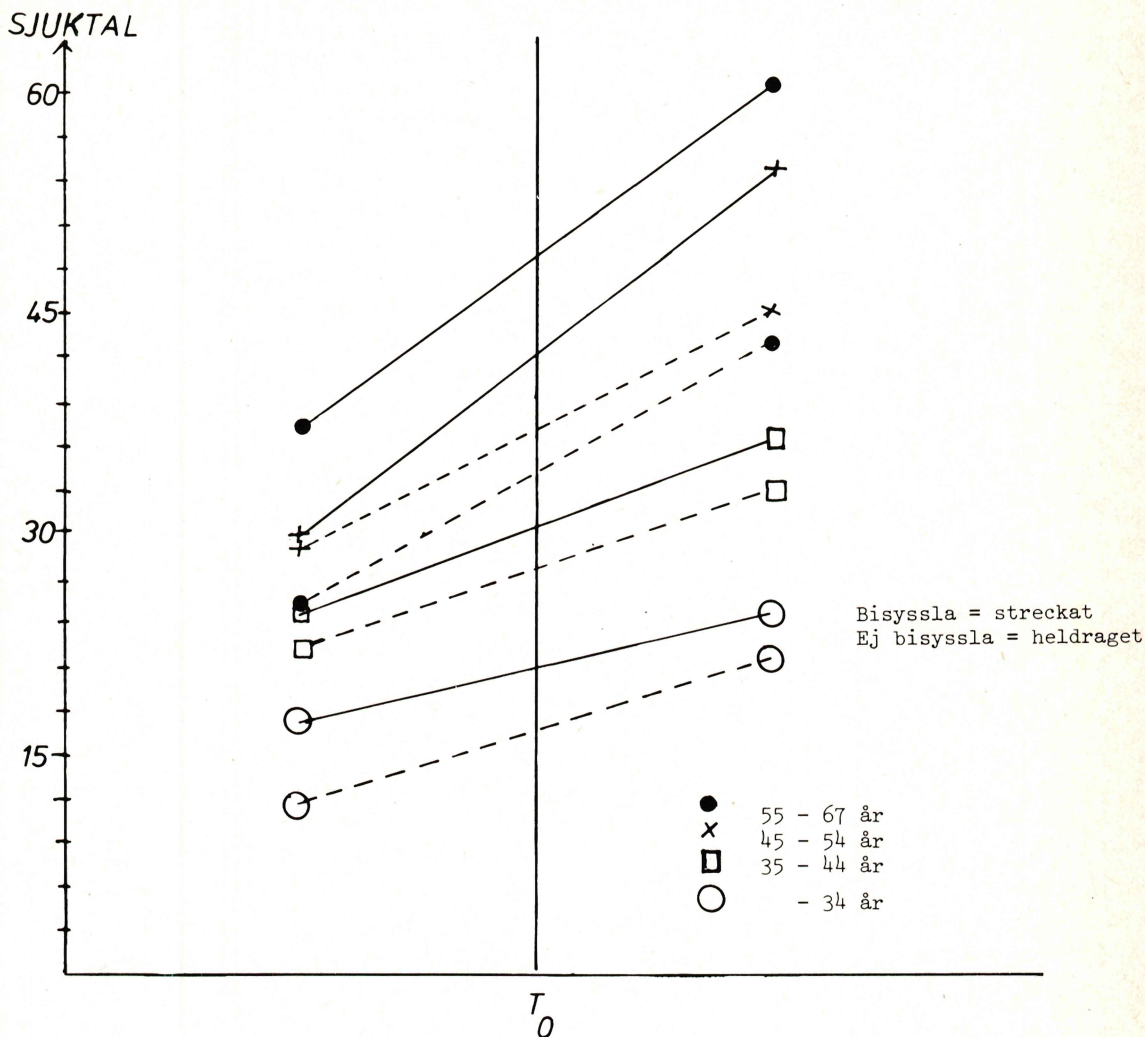
Sjuktalet (antal sjukpenningdagar per år och försäkrad) är både under 3-årsperioden före och 3-årsperioden efter att anställningen upphört lägre än i jämförelsegruppen i samtliga åldersgrupper (figur 1). Ökningen under observationstiden är ungefär som i jämförelsegruppen.

Den observerade diagnosfördelningen vid sjukskrivning skiljer sig inte nämnvärt från jämförelsegruppen. Större delen av sjukpenningdagarna förorsakas av sjukdomar i rygg och leder (osteoartror). Bland personer med bisyslla är dock sjukskrivning för ryggsjukdom/ryggbesvär mindre vanlig än i jämförelsegruppen (tabell 9); skillnaden är särskilt stor medan de fortfarande är kvar i skogsarbete.

Tabell 9. Andelen personer (%) med sjukskrivning för ryggsjukdom/ryggbesvär (lumbago chronica, spondylarthrosis lumbalis, insufficiencia dorsi).

	Bisyslla n = 120	Ej bisyslla n = 448	Kvot
Före anst upphörande	20,8	29,0	0,7
Efter anst upphörande	22,5	26,8	0,8

Figur 1. Utveckling av sjuktal i olika åldersgrupper med och utan bisyssla. 3-årsgenomsnitt före och efter anställningens upphörande.

Attityder till skogsarbete

Vid mätning av attityder till skogsarbete på en 3-gradig skala avseende förtjänst, inställning till bolaget som arbetsgivare, inställning till arbetet som helhet, fysisk belastning, psykisk belastning samt känslan av frihet, självständighet i arbetet blev resultatet som i jämförelsegruppen med undantag av sista variabeln, där det observerade värdet var något högre.

Diskussion

Eftersom denna studie vänt sig till väsentligen heltidsanställda skogsarbetare är frekvensen anställda med bisyssla relativt låg. Om vi ser på den totala branschen jord- och skogsbruk i Sverige finns idag hela registret representerat från heltidsanställning utan bisyssla till olika grader av skogsanställning som omfattande - obetydlig bisyssla tillsammans med annan huvudsyssla. Den hälsomässiga belastningen av skogsarbete som sådant är svår att värdera för en så heterogen population, varför

föreliggande studie givits begränsningen 150 arbetsdagar i skogsanställningen per år de tre sista åren.

Den yngsta åldersgruppen (-34 år) bör vara den, som har de största fysiska förutsättningarna att klara av ett dubbelarbete, i vilket väsentligen heltids skogsarbete utgör merparten. Denna åldersgrupp befanns dock vara mycket litet representerad bland gruppen med bisyssla. Detta kanske pekar på att bisyssla jämte skogsarbete blir allt mindre förekommande. Eller är det (ekonomiska) utbytet relativt sett högre i skogsarbete än i någon av lämpliga bisysslor så att de yngre hellre ägnar sig åt skogsarbete? Den årliga medelarbetstiden är för den yngsta åldersgruppen 10 dagar längre jämfört med samma åldersgrupp med bisyssla, men inkomsten skiljer sig obetydligt, och sjuktalet är 17 före anställningens upphörande (12 för de med bisyssla) och 25 efter anställningens upphörande (21 för de med bisyssla).

Bisyslsan leder i denna studie oftare till en bättre ekonomi och gruppen med bisyssla skiljer sig därvidlag från en yrkesgrupp med fysiskt tungt ackordsarbete, för vilken inkomsten tenderar att plana av i högre åldrar (Mikaelsson, 1977); man uppbär ofta högre sjukpenning vid sjukdom, man tvingas anlita socialhjälp i betydligt mindre omfattning. Man drabbas av arbetslöshet i mindre utsträckning, både säsongsarbetslöshet före anställningens upphörande, och friktionsarbetslöshet i samband med att anställningen upphör. Ambitionen att få en alternativ huvudsyssla är synbarligen lika hög som i gruppen utan bisyssla. Förvärvsfrekvensen bland hustrurna är närmast låg vid anställningens upphörande, men ökar mycket kraftigt fram till tidpunkten 3 år därefter. Nödvändigheten av inkomst från hustruns arbete är måhända mindre före anställningens upphörande.

Skogsarbetaren med bisyssla blev efter anställningens upphörande föremål för arbetsvårdande åtgärder i större omfattning än jämförelsegruppen. I familjer där mannen har en bisyssla är möjligheterna att stanna kvar på bostadsorten större.

Observerade riskfaktorer för framtida utslagning är mindre uttalade i gruppen med bisyssla än utan.

Det är också tydligt, att familjerna där mannen hade en bisyssla har i större utsträckning möjlighet att stanna kvar på sin bostadsort, och hustrun finner oftare en sysselsättning i eller omkring denna, och något uppbrott behöver således sällan ske.

Man finner även en mycket stor skillnad beträffande arbetsvårdande insatserna; gruppen med bisyssla blir föremål för arbetsvård i oväntat stor omfattning, och orsaken till detta synes svärförklarlig. Den något högre åldern hos gruppen med bisyssla kan bidra till den observerade skillnaden. Tecken på ökad sjuklighet, som skulle innebära medicinska orsaker till de arbetsvårdande åtgärderna finns icke, därför att den observerade registrerade sjukligheten i samtliga åldersgrupper är lägre, både före och efter anställningens upphörande. Näringshjälp blir dock aktuell i mycket liten omfattning, tydande på att någon större övergång till heltidsarbete inom bisyslsan inte sker. Det synes nämligen rimligt att samhällets stödåtgärder bygger på den grund som utgöres av personens egen intressesfär och partiella försörjning. Förhållandet att gruppen med bisyssla i större omfattning bor kvar på orten efter anställningens upphörande kan utgöra en förklaring.

Både andelen personer med sjukskrivning pga ryggsjukdom/ryggbesvär och andelen av totala sjuktalet pga ryggsjukdom/ryggbesvär är lägre i gruppen med bisyssla än utan bisyssla. Skillnaden framträder i alla åldersgrupper, och är större medan anställningen ännu pågår, än efteråt. Man kan endast spekulera i orsakerna: Ger bisyslsan möjlighet för utövaren att emellanåt "vila upp" sin rygg från det fysiskt tunga skogsarbetet och - kanske trots ryggvärk - klara av sin bisyssla, som antingen är fysiskt lättare för ryggen, och/eller innebär möjlighet för honom att rotera mellan olika arbetsuppgifter och använda andra arbetsställningar än framåtböjd, med motorsåg i handen? Gruppen med bisyssla är sannolikt självselektad, vilket faktum

ensamt kan utgöra orsaken till skillnaden mellan grupperna.

Sammanfattningsvis konstateras, att de observerade riskfaktorerna för framtida utslagning är mindre uttalade i gruppen med bisyssla än utan. Skillnaderna är dock små. Man kan ana att gruppen med bisyssla både hälsomässigt och socialt klarar sig bättre när huvudsysslan försvinner än gruppen utan bisyssla. Den förstnämnda gruppen är dock till största delen självselektad; de flesta har sannolikt av eget val börjat med sin bisyssla. Familjerna, där mannen har en bisyssla jämte heltidsanställningen i skogen är kanske från början ett positivt urval ur befolkningen. Även hustrurna har ofta lyckats med bedriften att, med bibehållande av bostadsort, få ett eget förvärvsarbete efter att mannens skogsanställning tagit slut.

Eftersom undersökningen är en totalundersökning bland heltidsanställda skogsarbetare i de tre största skogsföretagen i Västerbottens län, är de observerade skillnaderna mellan subgrupperna faktiska. Möjlighet till generalisering av resultaten är dock begränsad. Vid statistisk analys av skillna-

derna mellan de studerade grupperna, tänkta som slumpurval ur en större population, finner man nämligen att skillnaden är signifikant endast beträffande bostadsorten vid tidpunkten 3 år efter anställningens upphörande, samt beträffande inkomst.

REFERENSER

- Bostrand, L:* Anpassning av skogsarbete till människans förutsättningar. Del 1. Delmekaniserad avverkning. Skogshögskolan, rapport 128, Stockholm 1979.
- Janz, K:* Avverkningsberäkning 1969. Institutet för skogstaxering, Skogshögskolan, rapport nr 15. Stockholm, 1971.
- Länsarbetsnämnden, Västerbottens län: Skogsbrukets arbetskraft. Stencil. Umeå, 1975.
- Mikaelsson, B:* Avgång från skogsarbete i socialmedicinsk belysning. Akademisk avhandling Lunds universitet, 1977.
- SOU 1962: 1, Skogstillgångar i Jämtlands län. Liber förlag, Stockholm.
- Statistisk Årsbok, Statistiska Centralbyrån, årgång 1963–1975, 1966–78, Norstedts förlag, Stockholm.